

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2025.24.4.32-39>

Práce s lidovou písní v rámci vývoje multiplatformní aplikace pro výuku a testování v hudební výchově

Working with Folk Song in the Development of a Multi-platform Application for Teaching and Testing in Music Education

Petra Bělohávková, Michal Nedělka, Milena Kmentová

Abstract

The paper presents a new multiplatform application for teaching and testing in music education, developed in collaboration with the Department of Music Education at the Faculty of Education, Charles University in Prague. It describes the methodology of working with folk song within the application and its practical application.

Keywords: Music education. Digital technologies in music education. Working with song. Folk song. Music application.

Úvod

Na počátku r. 2022 se skupina hudebních teoretiků a pedagogů (PedF UK) a specialistů IT (firma WERC 2040 s.r.o.) začala zabývat myšlenkou vzniku multiplatformní aplikace pro výuku a testování v hudební výchově, která by spojovala složku výukovou a evaluační. Postupně vznikl návrh projektu, který byl rok poté finančně podpořen Technologickou agenturou ČR v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a inovací SIGMA – Multiplatformní aplikace pro výuku a testování v hudební výchově – TQ01000014. Vyvíjená aplikace je zaměřena na rozvoj hudebních schopností dětí, včetně hudební tvořivosti. Aplikace nazvaná jako MelodicaPlus obsahuje rovněž testovou složku, která umožňuje hodnocení progresu hudebních schopností, včetně tvořivosti. Jedinečností této aplikace je práce s lidovou písní, jež je nedílnou součástí českého kulturního dědictví. Příspěvek popisuje způsob práce s lidovou písní v kontextu technických možností aplikace.

Tvorba výukových úkolů

Při výběru lidových písní pro tvorbu výukových úkolů bylo zapotřebí respektovat základní technické možnosti aplikace, z nichž poté vycházely požadavky na strukturu a obsah hudebního materiálu. Protože pilotní testování aplikace bylo zaměřeno na žáky 4. ročníků ZŠ, bylo zapotřebí podrobně analyzovat dostupné a běžně používané učebnice hudební výchovy pro 4. ročník ZŠ. Analýza učebnic se soustředila na konkrétní lidové písně v učebnicích obsažené a na úlohu písní, jak ji lze v těchto učebnicích definovat, neboť právě písně představovaly základnu pro výběr testovacího materiálu. Při výběru písní autoři pracovali především s učebnicemi Marie Liškové a Lukáše Hurníka *Hudební výchova pro 4. ročník* (SPN), Evy Chomoucké a Lenky Andrýskové *Hudební výchova 4* (Nová škola – DUHA), Daniely Taylor, Boženy Küfhaberové, Jiřiny Jiříčkové a Ivy Jiruškové *Hravá hudební výchova 4* (Taktik) a Jindřišky Jaglové *Hudební výchova 4* (Nová škola).

Analyzované písně byly posuzovány z následujících hledisek: frekvence výskytu, hudebně estetické a textové kvality, hudebních vlastností (odpovídající hudebněvýrazové prostředky a formové struktury), obsahu a textové výpovědi.

V rámci výukových úloh, zaměřených na operace s hudebním materiálem, byl kladen důraz na rozvoj sluchových schopností, na uvědomělé posuzování parametrů znějící hudby a na manipulaci s vybranými hudebněvýrazovými prostředky, které mají doplnit výslednou podobu hudebního útvaru. Cílem tedy nebylo pouhé dosažení útvarů s parametry ve vzájemném souladu, ale i ve výrazové proporcionalitě, tzn. hudebně srozumitelné znění, v němž výrazivo odpovídá charakteru útvaru (v tomto případě lidové písně), nebo dokonce tento charakter podporuje.

Jednotlivé výukové úlohy byly sestaveny tak, aby sledovaly principy následnosti (od jednodušších ke složitějším), a to ve čtyřech oblastech: 1) metro-rytmické a tempové, 2) melodické a témbrové, 3) souzvukové a harmonické a 4) kreativní.

Ad 1) Pro úlohy zaměřené na práci s rytmem jsou vybrány písně odlišného metra, tóniny, výrazu (charakteru), ale i domnělého lidového tvůrce (muže, ženy). Práce s náपěvem nebo jeho úsekem spočívá v doplňování doprovodů interpretovaných rytmickými nástroji, přičemž stěžejním požadavkem byla rytmická/metrická správnost a estetická adekvátnost výrazu písně. Úlohy zaměřené na rozvoj citlivosti pro tempo pracují s výběrem tempově odpovídajícího doprovodu.

Ad 2) Úlohy zacílené na práci s melodií sledují jednak smysl pro logickou stavbu melodické linky, jednak smysl pro konsonanci při výběru druhého hlasu; do této aktivity se částečně promítá harmonické cítění. V úlohách zaměřených na operaci s melodickými úseky a jejich seřazením do logických celků jsou využity opět písně odlišného metra, výrazu (charakteru) a tóniny. Písně jsou rozděleny na úseky o shodných počtech taktů, přičemž úkolem je sestavit tyto úseky do takového pořadí, aby tvořily logicky uspořádané celky

odpovídající zákonitostem, na nichž jsou vystavěny lidové písně i skladby, s nimiž žáci přicházejí nejčastěji do kontaktu ve školské hudební výchově i mimo ni. Úlohy zaměřené na rozvoj citlivosti pro tónbr využívají písní, jejichž jednotlivé úseky jsou interpretovány vždy v jednom případě shodnými a v dalších případech různými nástroji. Úkoly spočívají v seřazení každé písně do celku interpretovaného nástroji shodnými.

Ad 3) V úlohách zaměřených na operaci s výběrem druhého hlasu jsou využity durové písně odlišného metra a výrazu (charakteru). Durová tónina je zvolena záměrně, neboť v českém hudebním prostředí je lidový dvojhlas v dur příznačný, frekventovanější, snáze intuitivně uchopitelný. Úkolem je přiřazování těchto úseků k prvnímu hlasu. Výsledkem je paralelní terciové znění v tzv. lidovém dvojhlasu. V dalších úlohách je druhý hlas opět rozdělen na úseky, jež mají být přiřazovány k písňovým melodiím, žák má ovšem na výběr i chybné varianty, které nelze využít na žádném z míst úseků uvedených písní. Úlohy zaměřené na rozvoj harmonického cítění jsou zaměřeny na přiřazování doprovodných úseků se stylizovaným, harmonicky jednoznačným doprovodem k písňovým melodiím. Žák má na výběr několik variant jak adekvátních, tak chybně znějících. Jde tedy vesměs o písně, u nichž jsou harmonické změny potvrzeny jasně rytmicky strukturovaným doprovodem.

Ad 4) Úlohy rozvíjející kreativitu využívají vlastních hudebních kusů řešitelského týmu, nikoli lidových písní. Tím je vyloučena návodnost pro případ, kdy by žáci lidovou píseň znali. Úlohy jsou založeny nejprve na přeskupování hudby do smysluplných celků (obdoba práce s textem, který je nutno uspořádat do logického celku). Prostor pro hudební operace je posléze uvolňován tím, že žáci dostávají k dispozici melodické linie, jež mají umísťovat nad doprovodné vrstvy. Přitom nejde jen o to, že lze dospět k variantám chybně – správně, ale také k většímu počtu správných řešení, které se liší žakovým vkusem, momentální náladou, ale zejména respektem k té hudbě, jež je v úloze dána jako východisko, tedy i s respektem k přirozené komplexnosti formy a jejímu obsahu (což je i principem lidových písní a dalších forem).

Náročnost úloh roste s tím, jak se úseky hudby určené k operacím zkracují. Delší úseky totiž přesněji naznačují hudebně syntaktické vztahy, zatímco kratší úseky mohou být samy o sobě víceznačné, a kladou tak vyšší nároky na jejich logické řazení.

Tvorba úkolů pro testovou baterii

Materiál pro testové úlohy byl vybrán s ohledem na výše uvedená kritéria a se zaměřením na sledování hudebních schopností nutných pro rozlišení následujících hudebních parametrů:

1) citlivost pro tempo – vybrané písně jsou v průběhu svého znění podrobeny tempovým změnám, v jejichž rámci žáci přiřazují odpovědi, které tyto změny charakterizují;

2) citlivost pro dynamiku – vybrané písně jsou v průběhu svého znění podrobeny dynamickým změnám, v jejichž rámci žáci přiřazují odpovědi, které tyto změny charakterizují;

3) citlivost pro témbra – vybrané lidové písně jsou rozděleny na polověty a představeny v rozmanitém nástrojovém obsazení (např. trubka a klavír, flétna a klavír), úkolem žáka je přiřadit k předvětí druhou polovětu obsazenou tímž nástrojem jako v předvětí;

4) harmonické citění – jednotlivé úseky vybraných písní jsou podloženy akordy, které odpovídají tzv. latentní harmonii (a tedy jsou k doprovodu vhodné), a akordy, které s melodií disonují (a k doprovodu vhodné nejsou); úkolem žáka je přiřadit k jednotlivým zněním odpověď, která odpovídá popisu příslušných konsonancí a disonancí;

5) citlivost pro nedoškálné tóny – melodie vybrané písně je opatřena druhým hlasem, který v jednotlivých úsecích vytváří konsonance tzv. lidového dvojhlasu, v jiných úsecích pak obsahuje nedoškálné a další disonantní tóny; úkolem žáka je přiřadit odpověď, která odpovídá popisu příslušných konsonancí a disonancí;

6) tonální citění – vybraná píseň je nejprve představena ve výchozí tónině, poté dochází k vybočení tóninovým skokem o sekundu výš, aby se po dvoutaktí vrátila zpět do výchozí tóniny; úkolem žáka je přiřadit odpověď, která odpovídá popisu míst (začátek, střed, závěr písně), kde došlo k vybočení.

7) citlivost pro metrum – k vybrané písni žáci přiřazují metricky odpovídající doprovod v podobě několika modelů, jež pulsují ve správném/chybném metru.

Pretesty a práce s aplikací v experimentálních skupinách v rámci projektu

V období od 30. 9. 2024 do 31. 10. 2024 byl realizován pretest hudebních schopností ve dvanácti třídách čtvrtého ročníku ZŠ (experimentální skupina – 6 tříd, kontrolní skupina – 6 tříd), následně byla zahájena práce s aplikací ve všech experimentálních skupinách (plánováno do března 2025). (Podrobnosti a výsledky testování s příslušnými výzkumnými parametry budou zveřejněny a publikovány až po ukončení projektu v srpnu 2025). Při samotné realizaci pretestu byli žáci vhodným způsobem informováni o cíli celého projektu a motivováni ke spolupráci. Realizace pretestu proběhla za přítomnosti dostatečného počtu členů výzkumného týmu a ve srovnatelných podmínkách. Rovněž úvodní lekce práce s aplikací v experimentálních třídách probíhala za asistence členů výzkumného týmu.

Uvedené snímky zachycují průběh první výukové lekce v jedné ze tříd (experimentální skupina). Tématem lekce byly pulsace, metrum a rytmus.

Obr. 1: Motivační a přípravná fáze před samotnou prací s aplikací. Žáci se seznamují s pojmy pulsace, metrum, rytmus. Následují praktické ukázky, poté improvizovaný doprovod vybrané lidové písně hraný na orffovské nástroje, 1. skupina žáků interpretuje pulsaci, 2. skupina metrum, 3. skupina ostinátní rytmus. Žáci se u činností střídají. (Zdroj: soukromý archiv autorů příspěvku)

Obr. 2: Pedagožka popisuje konkrétní úlohu v aplikaci, zaměřenou na problematiku rytmu – žáci si sami vybírají různé rytmické sekvence, které různě kombinují; pomocí těchto rytmických kombinací vytvářejí dle vlastní preference různé možnosti ostinátního doprovodu k písním. (Zdroj: soukromý archiv autorů příspěvku)

Obr. 3: Po úspěšném splnění všech úkolů je na závěr dítě vizuálně odměněno. (Zdroj: soukromý archiv autorů příspěvku)

Práce s aplikací v hudebněvýchovné praxi

Přístupnost hudebního obsahu aplikace MelodicaPlus koresponduje s její ovladatelností, přístupností a respektem ke zkušenostem dětského uživatele s digitálním prostředím: Aplikace je funkční na tabletech i chytrých mobilních telefonech, spoléhá tedy na názornost a ovladatelnost přímo na displeji. Hned fáze pretestů potvrdila, že toto ovládání si žáci spontánně osvojili. Důležitým faktorem přístupnosti je i to, že uživatel se obejde bez znalosti not a bez ovládání hry na jakýkoliv hudební nástroj. Navzdory tomu může operovat se znějící hudbou, a to nejen v rámci vzájemného přiřazování jednotlivých hudebních úseků, ale také jejich obměnami či vytvářením nových znějících struktur formou hry s výrazovými prostředky. Tyto parametry jsou nepostradatelné nejen proto, aby zajišťovaly efektivní zvládnutí hudebněvýchovného obsahu, ale i proto, že práce s digitálními zařízeními je pro žáky přitažlivá. Tato skutečnost dodává na atraktivitě hudebněvýchovnému obsahu a zvyšuje komfort, který žáci při těchto činnostech pocítují. Aplikace tak podle prvních ohlasů z výuky posiluje wellbeing žáků a odráží se i na jejich vztahu k výuce hudební výchovy a ke stěžejnímu obsahu aplikace, jímž je lidová píseň.

Z hlediska učitele přinese aplikace do výuky novou pomůcku, která umožní individuální práci s hudbou, dá prostor samostatným tvořivým řešením. Při tom však bude prospěšné alespoň vybraná řešení v rámci třídy prezentovat a vést žáky přirozenou cestou k vědomí, že hudba je znějící statek vytvořený pro širší okruh posluchačů, jímž může přinést zábavu, potěšení, poučení, radost ze společného sdílení atd. Již ve fázi pretestů se také ukázala potřeba

konkretizace alespoň základních metodických postupů, které budou demonstrovat organické zapojení aplikace do výuky. Tato potřeba vznikla podle vyjádření učitelů proto, že aplikace se jeví jako efektivní vyučovací pomůcka, která přispěje k akceleraci výuky a nejspíše umožní zapojení širšího spektra hudebních činností, jež budou na úlohy obsažené v aplikaci navazovat, ale umožní zřejmě i rozšíření obsahu výuky o elementy multidisciplinární a polyestetické. V rámci projektu jsou tyto metodické postupy realizovány, aby v experimentální a posléze i v další výuce mohly být využívány.

Vedle zapojení aplikace do výuky učitelé vysoce hodnotili testovací složku aplikace, a to nejen z hlediska evaluačního významu, ale také proto, že i ona je realizována zábavnou formou a poskytuje i samotným žákům motivující odezvu k dosaženým výsledkům.

Diskuse

Aplikace MelodicaPlus rozšiřuje spektrum digitálních výukových prostředků, které do hudební výchovy vstupují v celosvětovém měřítku pozvolna v kontextu rozvoje informačních technologií. Uplatnění v hudební výchově ovšem naráží na omezení, která vyplývají ze samotné podstaty hudby. MelodicaPlus podobně jako některé další programy umožňuje zacházení s hudbou bez znalosti not a na úrovni hudební výchovy ve všeobecném vzdělávání také bez znalosti hudební nauky či teorie. Není to však aplikace, která by měla výuku nahradit. Ve škole stále zůstává prostor pro hudební činnosti, k nimž ovšem aplikace může poskytnout průpravu. Otázkou je, zda a jak do obsahu aplikace zařadit další aspekty hudební výchovy, například systematickou práci s poslechovými skladbami. Problém zde není didaktický, ale technický – skladby a práce s nimi jsou náročné z hlediska objemu dat, jsou náročné na zařízení, kde by se aplikace měla provozovat. Otázkou je rozšíření funkčnosti na PC a vůbec desktopy. Na nich by řada prvků (zejména složitější hudební struktury) byla snáze ovladatelná, bylo by snazší zapojení videomateriálů atd. Vše opět znamená vyšší datovou náročnost, a tedy i vyšší cenu aplikace. Výhodou ovšem je neustálé rozšiřování obsahu, možnost aktualizací.

Další otázkou je směřování do speciální hudební výchovy – do základních uměleckých škol. V tom případě by bylo nutné propojení aplikace s metodickými materiály, které se systematicky zabývají hudební naukou, dějinami hudby, hlubším rozvíjením hudebních schopností.

Představ o perspektivách, které se v souvislosti se vznikem a prvním uplatněním aplikace nabízejí, je řada. Mohou zohledňovat zkušenosti hudebně pedagogické, profesionálně hudebnické, ale třeba i jen zájmové. Jistě nelze vytvořit aplikaci, která by byla uplatnitelná na všech stupních hudebního vzdělávání. Je však možné vytvářet a kontinuálně modifikovat nástroj, který v určité oblasti, například na úrovni základního školství, přispěje k rozvoji hudebnosti, k oblíbenosti hudební výchovy a hudby, která v rozvoji lidské osobnosti plní nezastupitelnou úlohu. To už by však byl námět na stat z oblasti hudební psychologie.

Závěr

Z toho, co zde bylo uvedeno, vyplývá, že digitální technologie nemusí nutně znamenat předsudečné ohrožení tradiční hudební výchovy. Naopak – v souvislosti s realitou dnešní doby, kde je v řadě škol výuka hudební výchovy ohrožena nedostatkem kvalifikovaných pedagogů HV nebo tendencemi a záměry snížit hodinovou dotaci HV apod., jednou z možností, jak pomocí digitálních technologií tradiční výuku HV vyváženým a vhodným způsobem zatraktivnit, zefektivnit a motivovat, a to nejen žáky, ale i jejich učitele.

Bibliografie

- Chomoucká, E., Andrýsková, L. (2021). *Hudební výchova 4: učebnice pro 4. ročník základní školy*. Brno: Nová škola – Duha, 79 s. ISBN 978-80-88285-55-7.
- Jaglová, J. (2000). *Hudební výchova 4: pro 4. ročník základní školy*. 6. vydání. Brno: Nová škola. ISBN 978-80-7600-170-1.
- Lišková, M., Hurník, L. (2018). *Hudební výchova pro 4. ročník základní školy*. 3., upravené vydání. Praha: SPN, 104 s. ISBN 978-80-7235-608-9.
- Taylor, D., Küfhaberová, B., Jiříčková, J., Jirušková, I. (2023). *Hravá hudební výchova 4: pro 4. ročník ZŠ: v souladu s RVP*. 2. vydání. Praha: Taktik. ISBN 978-80-7563-684-3.

PhDr. Petra Bělohávková, Ph.D.

Katedra hudební výchovy
Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta
Magdalény Rettigové 4, 116 39 Praha 1, Česká republika
petra.belohlavkova@pedf.cuni.cz

Prof. PaedDr. Michal Nedělka, Dr.

Katedra hudební výchovy
Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta
Magdalény Rettigové 4, 116 39 Praha 1, Česká republika
michal.nedelka@pedf.cuni.cz

Mgr. Milena Kmentová, Ph.D.

Katedra hudební výchovy
Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta
Magdalény Rettigové 4, 116 39 Praha 1, Česká republika
milena.kmentova@pedf.cuni.cz